

СОБОРНІСТЬ В УКРАЇНСЬКІЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ ТА РЕАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ (до 100-річчя проголошення Акта злуки)

Об'єднання в одну соборну державу західних і східних українських земель увійшло в історію як Акт злуки. Ця подія стала однією з найвидатніших в історії Української революції 1917–1921 рр. На основі аналізу ґрунтовного історіографічного доробку, використання джерельного та мемуарного матеріалу автор висвітлює як генезу формування соборницької ідеї, так і реальну спробу її втілення в умовах завершення Першої світової війни, перетворення політичної мапи Центральної та Східної Європи. До головного фокусу дослідження потрапили події, пов'язані з виникненням Західноукраїнської Народної Республіки, її протистояння з Польщею, а також пошуки союзника у цій боротьбі. Наприкінці 1918 – на початку 1919 рр. ним могла бути лише Велика Україна, репрезентована Українською Народною Республікою. Приділяється увага аналізу правових підстав та колізій, які підготували підписання Акта злуки 22 січня 1919 р.

Ключові слова: соборницька ідея, Акт злуки, Українська революція 1917–1921 рр., Перша світова війна, ЗУНР, УНР.

В історії Української революції 1917–1921 рр., столітній ювілей якої Україна осмислює впродовж останніх двох років, дві дати, два моменти визначають її історичний сенс, є актуальними на багато десятиліть уперед – це проголошення державної незалежності 11 (22 за н. ст.) січня 1918 р., а рівно через рік у той самий день об'єднання в єдину державу західних і східних українських земель. Дати віншують апогей Української революції, прагнення народу до власного державного життя на своїх етнічних територіях. Важливість цих подій відчувається сьогодні з особливою гостротою, адже, як і тоді, ми ведемо війну із зовнішнім агресором, котрий намагається відірвати від нас наші суверенні території й загрожує державній незалежності. Суголосність у межах столітнього проміжку часу, наповненого великим числом масштабних подій, часу зі значною динамікою суспільних змін, – ще одне переконливе свідчення екстравагантності предмета нашої сьогоднішньої уваги. Тоді, 1919-го року, високо злетівши у своїх стремліннях, Українська Народна Республіка не змогла закріпити досягнення в боротьбі із зовнішніми силами, насамперед російськими більшовиками. Відновлення державності довелося чекати понад сім десятиліть, які коштували українцям неймовірних випробувань та втрат. Високий злет і гіркий присмак поразок спонукають не лише до врочистого відзначення цієї події, але й до глибокого осмислення її сутності, аналізу причин, які не дали реалізуватися ідеї незалежності та соборності століття тому.

У сучасній історіографії Української революції обидві дати – і ухвалення ІV Універсалу, і Акт злуки – підвалини, на яких вибудовується архітектоніка вивчення загальних проблем національних змагань, особливо тих аспектів, що стосуються історії державотворення, націєлогії та формування української політичної думки. Не секрет, що Українська революція вивчається переважно у вузьких хронологічних рамках 1917–1921 рр. Ця «вузькість» має свої певні переваги, змушує скрупульозно студіювати та аналізувати джерельний матеріал, відстежувати причинно-наслідкові зв'язки, докопуватися до таких деталей, які зовсім не потрапляють до поля зору дослідників, котрі працюють у великому хронологічному проміжку. У цьому сенсі історики мають значні напрацювання, здійснені за останні майже тридцять років. Пригадується, коли 1990 р. у зв'язку з підготовкою Народним рухом України живого ланцюга між Львовом і Києвом, до Інституту історії АН УРСР посипалися запити щодо коментарів про події січня 1919 р. та їх наслідки, я змушений був вишукувати і зводити окремі уривки зі спецфондівської літератури, щоб відтворити бодай фрагментарно ті реалії, і вже на їх підставі робити свої перші несміливі коментарі щодо необхідності докорінної зміни парадигми революції, наповнення її новим змістом.

Із того часу минуло майже три десятиліття. Вони не були втрачені українською історичною наукою, яка зазнала неабияких позитивних змін, наростила кадровий потенціал, відкинула радянську історичну догматику, збагатилася знанням світової історіографії. Тому і з вивченням проблем соборності ситуація докорінно змінилася. Можна сміливо говорити про існування сучасної розгалуженої історіографії проблеми¹. Як стверджує відомий історіограф Я.Калакура, за останні два десятиліття «оприлюднено більше сотні узагальнюючих і монографічних досліджень, майже 350 статей, захищено декілька дисертаційних робіт, присвячених як Акту злуки, так і історії українського соборництва»². Він називає, зокрема, прізвища В.Великочого, І.Гошуляка, О.Реєнта, Б.Савчука, до яких я додав би Р.Пирога, В.Смолія, В.Солдатенка, Т.Бевз, М.Литвина, О.Любовець, О.Павлишина, Р.Тимченка, В.Ткаченка та ін.³

Завдяки творчій роботі згаданих та інших дослідників проблеми вдалося детально відтворити і прописати широкий контекст зародження та генези соборництва. Відстежено вплив соборницьких прагнень на розвиток української суспільно-політичної думки, розкрито їх присутність у програмах політичних партій, описано реальні практики комунікації східних і західних українців, розділених державними кордонами. Нарешті відтворено та проаналізовано події від постановки питання про об'єднання двох частин України, майже 300 років відірваних одна від одної, Українською

¹ Калакура Я. Соборність України в інтер'єрі новітньої історіографії // Соборність України: історичний контекст і виклики сьогодення. – К., 2015. – С.35–50.

² Там само. – С.35.

³ Див.: Проблеми соборності України в ХХ ст. – К., 1994. – 230 с.; Українська соборність: ідея, досвід, проблеми (До 80-річчя Акту Злуки 22 січня 1919 р.). – К., 1999. – 407 с.; Соборність як чинник українського державотворення. – К., 2009. – 229 с. Гошуляк І. Тернистий шлях до соборності (від ідеї до Акту Злуки). – К., 2009. – 467 с.

Національною Радою до затвердження об'єднання Універсалом Директорії та постановою Конгресу трудового народу України. Не є таємницею і наступний перебіг подій, несуголосність поглядів та дій керманів УНР і ЗУНР, зрештою практична нереалізованість об'єднавчих декларацій. Однак це зовсім не означає, що ця сторінка вітчизняної історії перегорнута дослідниками й не потребує уточнень та нових інтерпретацій. Відомо, що не тільки минуле впливає на сучасність, але й подальший розвиток подій змушує змінювати наші погляди на минуле, особливо ті його періоди, які сьогодні нам здаються доленосними. Історія Української революції – невичерпне джерело для таких рефлексій, чи це стосується процесів державотворення, чи формування суспільно-політичної думки, чи поведінкових стратегій великих груп людей, чи фіксування в пам'яті окремих індивідів тієї або іншої події. Отже задум цієї, значним чином, ювілейної статті, полягає в тому, щоб, спираючись на здобутки сучасної історіографії, свідчення сучасників тих подій і документальні матеріали, розглянути в історичній динаміці й контексті процес формування та розвитку ідеї соборності, а разом із тим висвітлити реальне втілення його у життя в неймовірно складних умовах революції. На мій погляд, такий підхід виправданий тим, що в найближчому майбутньому буде великий попит не тільки на конкретно-історичний перебіг подій революційної доби, скільки на осмислення ідейного арсеналу, котрий використовувався Українською революцією. Насамперед це будуть ідеї державо- та націєтворення, демократії, парламентаризму, у тому числі соборності, як уособлення територіальної цілісності держави та способу формування нації, а у зв'язку з останнім – формування політики пам'яті, створення відповідних комеморативних практик та місць пам'яті. У цьому сенсі проблема соборності вимагатиме вивчення її у широкому хронологічному контексті й під найрізноманітнішими кутами зору, оскільки йдеться про глибинні підвалини національної ідеї, процес самоідентифікації українців та уявлення себе єдиною нацією. Очевидно, що питання про поразку Української революції теж ще не знято з порядку денного дослідницьких дискусій. На мою думку, перебіг підготовки та реалізації Акта злуки може наштовхнути на додаткові відповіді з цього питання.

Процес українського націєтворення – надзвичайно дискусійна й навіть контроверсійна проблема⁴. З одного боку, ще у середині 1990-х рр. в українській історіографії завдяки Я.Грицаку утвердилася думка про нормальність модерної української історії, її відповідність історіям сусідніх країн, а з іншого – до цього часу і в історичній літературі, і у засобах масової інформації можна прочитати, що процес українського націєтворення не є закінченим, що це нація, нібито «штучно складена» з двох частин – галицької й наддніпрянської за певних геополітичних умов, що Україна – начебто «штучний новотвір» і т. ін. Озвучені ідеї взято на озброєння російською пропагандою, постійно просовуються в публічний простір, їх не цурається й російська історична наука. Як приклад, розглянемо книжку відомого історика, радянського дисидента Р.Медведева «Розколота Україна». На перший погляд може

⁴ Див.: Касьянов Г.В. Теорії нації та націоналізму. – К., 1999. – 352 с.

здатися, що автор намагається описати несуголосність різних українських політичних таборів, які в боротьбі між собою за владу часто забували про саму країну, неодноразово кардинально змінювали її курс, що в результаті породило величезні світоглядні проблеми у суспільстві, фрагментувало його на окремі частини. Але не все так однозначно. Насправді, читаючи працю, доходиш дещо іншого висновку. Авторське бачення України, в яке активно задіяна історія, полягає в тому, що це – молода держава, котра з'явилася на карті світу лише наприкінці 1991 р. із розпадом СРСР. До того ж вона неймовірно неоднорідна, складається аж із 12 регіонів, котрі мають свою власну історію та культуру. Ось, наприклад, що читаємо про Західну Україну:

«За останні 750 років Галичина ніколи не була суб'єктом, а лише об'єктом різних історичних маніпуляцій. Вона була не самостійним державним утворенням, а тільки частиною більш великих держав, які здебільшого ворогували з Росією. У галицьких українців не сформувалися власна аристократія, дворянство як соціальна верства і хоч який-небудь значний прошарок інтелігенції. Ким були галицькі українці в польському Львові? Працелюбним, але небагатим народом, позбавленим скільки-небудь яскравих лідерів [...] Національна самосвідомість галичан упродовж кількох століть формувалася відірвано від аналогічних процесів, які відбувалися в історичному ядрі нової української нації, яким було Лівобережжя і Правобережжя Дніпра (а зовсім не Дністра чи Бугу) [...] Польський або австрійський вплив тут був набагато сильнішим, навіть у порівнянні з культурним впливом Малоросії та інших частин України. Своєї ж власної культури (якщо не говорити про культуру побуту) галичани не могли створити [...] Між західними і східними українцями відчутні були й культурні, і релігійні відмінності. У Галичині практично не знайомі були з творчістю не лише Пушкіна, але й Тараса Шевченка. А як могли думати про єдність православні і греко-католики?»⁵.

Зрештою, стає зрозумілим, для чого автор так довго підводив свого читача до дуже короткого, можна сказати, куцою висновку. А він такий: «Тільки в атеїстичному Радянському Союзі Західну і Східну Україну змогли об'єднати в одну союзну республіку»⁶. Ось хто, виявляється, зробив Україну соборною! Дивно це читати у книзі колишнього радянського дисидента, антисталініста. Але часи змінюються – змінюються й погляди. Якщо Галичина, на думку Р.Медведева, ніколи не зазнавала російського впливу (очевидно, про москвофільство, щедро фінансоване Росією, автор не чув), то на сході – Слобідська Україна – «насправді є історичною областю Росії: це були прикордонні райони Російської, а не Польської держави»⁷. А де ж Україна? – запитає шокований читач. А її, власне, і немає. Те, що росіянин називає «ядром» нової української нації на берегах Дніпра, виявилось Малоросією: «Це історична

⁵ *Медведев Р.* Расколотаея Украина. – Москва, 2007. – С.20–27.

⁶ Там же. – С.28.

⁷ Там же.

реальність, яка і дотепер жива в народній пам'яті, в його самосвідомості. І вона куди більш реальна, ніж, наприклад, Запорізька Січ»⁸. Тож не дивуймося, що весь південь України це – Новоросія, де, на думку автора, котрий посилається на «деяких етнографів», «почалося, але так і не завершилося формування певної нової етнічної спільноти, яка відрізнялась від населення як “класичної” Малоросії, так і, тим більше, Галичини»⁹. Зрозуміло, що спосіб історієписання, обраний Р.Медведевим, приводить його й до відповідних висновків. Автор щиро дивується, як можна створити єдину для всієї України історію, коли такої в неї не було, як не було й незалежної державності до 1991 р. Одночасно він стверджує, що українська національна ідея виявилася яловою, тому що Україна не пережила таких об'єднуючих процесів, як, наприклад, Німеччина чи Італія, адже С.Петлюра не був О. фон Бісмарком, а С.Бандера – Дж.Гарібальді.

Що на це скажеш? Такий спосіб думання характерний не лише для якогось одного автора. Це – дискурс викривленого дзеркала, через яке російська історіографія (не буде великої помилки, коли скажемо, і політична еліта, та зрештою більшість суспільства) розглядає сучасне й минуле України, відмовляючи їй у праві на власний шлях і вибір, а тим паче історію. Прочитую ще одного російського історика – А.Смирнова, автора книжки, яка побачила світ у Москві 2008 р., задовго до захоплення Криму та частини Донбасу, але чудово свідчить, що «проект Новоросії» ретельно готувався заздалегідь, принаймні вкладався в голови росіян. Ідея праці дуже схожа на попередню, але подана примітивно: Україна – це начебто міф, який не має історичного оперття.

«У сучасній українській історії не досліджується її фундаментальна проблема: як і коли Південна Русь перетворилась на Україну, а малороси Наддніпрянщини й русини Галичини стали українцями [...] Зовсім ігнорується пізніше виникнення української мови як російсько-польського діалекту [...] Замовчується або навмисно не помічається факт того, що і у XVII ст. південноруські землі зберігали ім'я Русі... Особливо наполегливо замовчується той факт, що терміни “Україна” й “українці” ніколи не використовувалися в Галичині, що багато віків, майже до XX ст., тут панували терміни “Мала Русь”, “Галицька Русь”, “Руське воеводство”, “русини”. Ретельно приховується факт колосального впливу на процес створення України й українців Австрії, Німеччини та особливо більшовизму. [...] В українській історичній науці практично повністю відсутня свобода слова й дискусій. Існують прямі заборони з боку Міністерства освіти і науки на дослідження цілих історичних епох. Наприклад, Київської Русі... Отже в такій важливій для суспільної свідомості науковій галузі, як історія, відсутні найелементарніші демократичні свободи. І, перш за все, свобода слова. Не дивно, що тут процвітає фальсифікація й корупція, заснована на клановості та зем-

⁸ Там же. – С.38.

⁹ Там же. – С.43.

ляцтві. Низький професійний рівень більшості українських істориків, які не стільки вивчають, скільки вигадують українську історію. Практично відсутні фундаментальні дослідження по всій історії України, адже неможливо написати історію України до ХХ ст., якої не було»¹⁰.

Отже бачимо співзвучність висновків в обох згаданих «наукових працях». Перепрошую за розлоге цитування, але воно показове: російська історіографія не визнає не лише самобутність розвитку українських революційних процесів, але й саму історію України, якої до ХХ ст. начебто «не було», її буцімто «вигадали» та «здійснили» сподвижники М.Грушевського, натхнені його «Історією України-Руси». Звичайно, ці твердження мало кого обходять. Але й у нас трапляються прецеденти, коли кваліфіковані історики не знаходять місця для України в історії, скажімо, ХІХ ст. Для них поодиноким аргументом історичності виступає наявність держави, яка і творить історію: видає закони, веде війни, примножує території, має свою грошову систему та місце на політичній карті. На мою думку, таке уявлення сильно збіднює історію, адже залишає поза її сторінками масу неймовірно цікавих і доволі складних суспільних процесів, щодо яких виявляються безсилями найпотужніші держави. Перша світова війна спричинилася до краху чотирьох імперій, докорінно змінила європейську політичну мапу, віддавши пріоритет невеликим національним державам. Не оминула вона й Україну, яка у цей час прагнула використати свій шанс. Наскільки вона була готовою й чому не скористалася з можливостей, що відкрилися, спробуємо розібратися у цій студії.

Як правило, генеза ідеї соборності у сучасній українській історичній літературі починається з цитування маніфесту Головної руської ради, першої української політичної організації Галичини, в якому 10 травня 1848 р. було заявлено:

«Ми, русини галицькі, належимо до великого руського народу, котрий одним говорить язиком і 15 мільонів виносить, з котрого пілтреття мільона землю Галицьку замешкує. Той нарід бил колись самодільний, рівнался в славі найможнійшим народам Европи, мал свій письменний язик, свої власні уставаи, своїх власних князів, – одним словом: бил в добрім биттю, заможним і сильним»¹¹.

Цитуючи цей документ, ми насамперед повинні задуматися над тим, що могло лежати в основі такої декларації. Галичани в першій половині ХІХ ст. дійсно називали себе «русинами», але ніколи не вживали назви «малороси». На Наддніпрянщині народ ніколи в ХІХ ст. не називав себе «русинами». Тоді звідки відчуття спільності? Двісті років Галичина й Наддніпрянщина перебували в різних державно-політичних системах, мали різні конфесії та

¹⁰ Смирнов А.С. История Южной Руси. – Москва, 2008. – С.7–10.

¹¹ Цит. за: Левцький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914: На підставі споминів. – Л., 1926. – С.21.

були позбавленими в першій половині XIX ст. достатньо потужних засобів для комунікації. Почуття такої спільності повинно було бути глибоко закоріненим у глибинних пластах історичної свідомості, мало спиратися на якийсь альтернативний «малоросам» і «русинам» етнонім, однаково близький як наддніпрянцям, так і галичанам, що покривав та об'єднував територію їх проживання. Немає сумніву, що таким етнонімом могла бути лише «Україна». Саме ця й тільки ця назва була однаково близькою обом гілкам народу, у сакральній формі «території-народу» вона була глибоко вкорінена в популярну культуру, пісенну творчість. «Гей, у лузі червона калина, гей, похилилась, чогось наша славна Україна, гей, засмутилась», – співали на сході та на заході. У народній пісенній та епічній творчості сакральна Україна завжди уявлялась як єдине тіло «від Сяну до Дону». Образ «скривдженої» України та православної віри, необхідність її «оборони» надихав козацькі полки Б.Хмельницького. Зрештою, цей образ мав ще давніше походження. Уперше, як відомо, він згадується в Іпатіївському літопису під 1187 р., у зв'язку з трагічною смертю князя Володимира Глібовича, за яким «Україна много постана»¹².

Блискучий аналіз уживання літописцями назви «Україна» здійснив С.Шелухин¹³. Я не збираюся переказувати цю працю, зверну лише увагу на те, що, на переконання її автора, цей термін уживався як щодо Наддніпрянщини, так і Галичини й інших регіонів. Він, як жоден інший, є соборним. Абсолютно не має значення, що термін «Україна» у середньовіччя та ранні модерні часи не використовувався як офіційна назва держави. Він відігравав іншу роль, служив мірилом уявлення себе як спільноти. Це одночасно й територія, і народ. Тому «Україна» плаче чи радіє. С.Шелухин визначає її як народну назву етнографічної території в її соборній цілості¹⁴.

У народних уявленнях «Україна» не має чітких конкретних ознак, це узагальнюючий образ, часто образ матері, яка журиться, опікується своїми дітьми («Зажурилась Україна, що нігде прожити, витоптала орда кіньми маленькїї діти»). Звідси вже зовсім один крок до образу Матері-Батьківщини та уявлення себе як її дітей, тобто єдиного народу. Ретельно опрацювавши Іпатіївський літопис, С.Шелухин дійшов висновку, «що соборна цілокупна назва “Україна” відноситься до цілої етнографічної території, землі українського народу, до його історичних земель»¹⁵. Аналіз західних джерел XVII–XVIII ст. дозволив дослідникові зробити висновок, що «Україна в усіх часописах трактується як окрема земля з своїми окраїнами, пограниччями і межами від Татарії, Московії, Польщі і з окремим населенням, яке являє собою окрему націю»¹⁶.

М.Грушевський дотримувався дещо іншої думки. Він теж уважав, що термін «Україна» був народним – на відміну від «Руси», більше книжної

¹² Див.: Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. – Т.1. – К., 1992. – С.172.

¹³ Див.: Шелухин С. Україна – назва нашої землі з найдавніших часів. – Дрогобич, 1992. – 248 с.

¹⁴ Там само. – С.139.

¹⁵ Там само. – С.141.

¹⁶ Там само. – С.225.

назви, принесеної норманами. Україною називалися території на південь від Києва: Подніпров'я – земля козаків. Але коли «Україна звела свої війни з польським панством і виграла свою боротьбу за Богдана Хмельницького, стала вона головою, центром, представницею цілої української землі від Карпат і до Дону, і під Україною стали розуміти не тільки козацькі сторони, а весь український народ»¹⁷. Схожої думки дотримувався І.Франко, коли у статті «Ukraina irredenta» стверджував, що 60-ліття козацьких воєн, яке розпочалося тріумфом Б.Хмельницького під Жовтими Водами, а закінчилося поразкою І.Мазепи під Полтавою, породило масову українську національну свідомість, «і се був цілий історичний плюс тих війн»¹⁸. Однак обставини, що склалися, стали на заваді її розвитку.

Після 1654 р. за Лівобережжям закріплюється назва Малої Русі або Малоросії. Поширення терміна у XVIII ст. тісно пов'язувалося з постаттю ректора Києво-Могилянської академії Ф.Прокоповича, який став прибічником Петра I й ідеологом модернізації Російської імперії. Однак похідне від цієї назви окреслення – «малорос» – ніколи не виступало як етнонім, а швидше як термін для визначення політичної лояльності частини українців до імперії Романових, тому й не могло стати об'єднуючим соборницьким поняттям, залишаючись суто регіональним, допоки геть не зійшло зі сцени під впливом зростання національної свідомості. Отже соборність українських земель має глибоке історичне підґрунтя, спирається на правічне самоусвідомлення народу як органічної цілості території та етносу.

Після Великої Французької революції поширення її ідей Європою, поєднання етнічного з територіальним стало підставою для формування національного ідеалу, покладалося в основу модерної національної ідеї. У першій половині XIX ст. на континенті все ще домінували імперії, але паростки національного давали про себе знати. Відновлення української держави – «української Речі Посполитої» – у сонмі слов'янських народів стало політичним кредо кирило-мефодіївців. Згаданий вище маніфест Головної руської ради від 10 травня 1848 р. засвідчив пробудження національної свідомості й ототожнення українців-галичан як одного народу з наддніпрянськими українцями. На думку І.Франка, це відбулося завдяки впливу «оживляючих ідей з України, що під Росією»¹⁹. Він виділяв три фази розвитку таких впливів відповідно до розвитку самого українства в Росії. Перша розпочалася в 1820-х і тривала до початку 1850-х рр. (Галичина читає твори І.Котляревського, Г.Квітки-Основ'яненка, М.Максимовича). Другу фазу І.Франко пов'язував із поширенням на Галичині думок кирило-мефодіївців. Важливу роль у цьому процесі відіграло знайомство галичан із творчістю Т.Шевченка, яке згодом переросло в культ поета на галицьких землях. П.Грабовський відзначав, що саме «з творами Шевченка вперше проникли з Росії в Галичину кращі

¹⁷ Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть // Великий українець. – К., 1992. – С.64.

¹⁸ Будівничий української державності: Хрестоматія політологічних статей Івана Франка / Упор. Д.Павличко. – К., 2006. – С.165–166.

¹⁹ Там само. – С.168.

віяння визвольної епохи» і «вперше відбулось на ґрунті цих віянь справжнє братерське єднання між Австрійською і Російською Руссю»²⁰. І.Франко вважав, що ця фаза «принесла немаловажні користі для Галичини, посунула розвій галицько-руської інтелігенції значно вперед [...] безповоротно рішила побіду народної мови над старим галицьким макаронізмом»²¹. Дослідники відзначають, що культурно-освітнє і громадське життя в Галичині у другій половині XIX ст. розвивалося під могутнім впливом Шевченкового слова, але особливу роль відіграли ідеї М.Драгоманова. Із ним І.Франко пов'язував третю фазу впливів²². Діяльність цього вченого, його заклик до українців «жити по своїй волі на своїй землі» знаменували перехід українства від культурництва до політичної боротьби. Він же ще раз сформулював соборницький ідеал: «Україною ми звемо всю сторону від верху р. Тиси в теперішнім Венгерським королівстві, на заході сонця, до р. Дону на сході й Кубанську землю в теперішнім Російським царстві; від верху р. Нарєва на півночі до Чорного моря на півдні – усю ту землю, де гурт народу говорить українською мовою»²³. На думку М.Грушевського, місія М.Драгоманова – це ціла епоха в українському житті.

Із кінця XIX ст. зусиллями І.Франка, Лесі Українки, В.Стефаніка, О.Кобилянської, М.Коцюбинського формувалася єдина українська художня література, героями якої ставали як наддніпрянці, так і галичани. Активно розвивався процес становлення єдиної української літературної мови. Усе це відбувалося хоч і повільно (адже активно гальмувалося асиміляційними впливами росіян та поляків), але невпинно. До того ж зовнішні ворожі обставини прирікали наддніпрянців і галичан до спільних дій.

У другій половині XIX ст. українська інтелектуальна еліта, добре розуміючи всю небезпеку бездержавного існування народу та поділу його території між різними державами, докладала чималих зусиль для взаєможивлення культур наддніпрянських і галицьких українців. Валуєвський циркуляр (1863 р.) та Емський указ (1876 р.), спрямовані на витіснення української мови з публічного простору, неймовірно підвищили статус Галичини в очах українців-наддніпрянців. З ініціативи О.Кониського, Д.Пильчикова та за фінансової підтримки Є.Милорадович (Скоропадської) 1873 р. у Львові було створено Літературне товариство імені Шевченка. Згодом реорганізоване в наукове, воно впродовж кількох десятиліть виконувало функції національної академії наук, здійснювало підготовку української наукової еліти, створювало і друкувало журнали та книжки, поширювало гуманітарні знання по обох берегах Збруча. Заходи товариства були надзвичайно важливими для побороювання москвофільських ідей та формування українського національного

²⁰ Галицьке слово. – 2013. – 25 жовтня.

²¹ Будівничий української державності. – С.173.

²² «Роки 70-ті і 80-ті в історії української свідомості були і назавжди лишаться часом переважного впливу М.П.Драгоманова. Для тих 20-ти літ він є характеристикою, хоча, звісно, вплив його праці і думок триватиме далеко довше і ввійде в великій часті як основа всякого майбутнього програму роботи на українським ґрунті» (див.: Там само. – С.174).

²³ Україна: Антологія пам'яток державотворення Х–XX ст.: У 10 т. – Т.6: Змагання за українську ідею (від 60-х років до кінця XIX ст.). – К., 2008. – С.348.

дискурсу на Галичині. Не менш важливою й до сьогодні недооціненою виявилася діяльність митрополита Андрея (Шептицького), який, очоливши греко-католицьку церкву, надав їй національного спрямування та фінансово підтримував українські громадські й культурні товариства. Можна згадати і про внесок Є.Чикаленка, котрий виділив значну суму (25 тис. руб.) на Академічний дім та кошти на навчання в 1904–1905 рр. української, переважно наддніпрянської, молоді у Львові.

У 1895 р. І.Франко у статті «Дещо про польсько-українські відносини» писав:

«Український народ, що налічує близько 20 мільйонів і займає великі простори від Сяну до Кубані, перебуває у вкрай ненормальному становищі. Історія останніх сторіч склалася так нещасливо для нього, що він відстав від своїх сусідів щодо розвитку як політичного і суспільного, так й інтелектуального. Поділений на дуже нерівні частини між двома могутніми державами, в одній з яких усіма засобами політичної влади і адміністративного свавілля утримується на рівні вегетування такою мірою, що навіть його мова там є недозволеним плодом. У другій користується, щоправда, опікою конституційних законів, але, позбавлений імущих і впливових верств, надто мало може з неї користувати»²⁴.

Мислитель свідомо писав про один український народ, поділений кордонами імперій, але об'єднаний стратегією самозбереження та розвитку. Обставини змінилися, національна ідея вкоренилася на Галичині, котра стала «українським П'ємонтом», і тепер характерною особливістю цієї стратегії було те, що «ця частка українського народу має виконувати життєві функції за весь народ, повинна утворювати стільки цивілізаційного капіталу, скільки його потрібно на покриття бюджету усїєї Русі-України»²⁵. І вона це робила.

Із кінця XIX ст. соборність стала одним із наріжних каменів ідеологічних декларацій, програм, маніфестів новостворених політичних організацій. У 1891 р. молоді українські радикали у Відні, ревізуючи програму Української радикальної партії, писали, що політичні потреби «вимагають, щоби кожна народність, під загрозою загибелі, була зорганізована в самостійний політичний організм: новожитну централістичну державу»²⁶. Народна рада, створена у Львові 1885 р., у своїй новій програмі 1892 р. проголошувала: «Ми, русини галицькі, часть народу русько-українського вище 20-ти мільйонного, маючи за собою тисячолітню минувшість історичну народу, що, утративши самодіяльність державну, боровся віками за свої права державно-політичні, а ніколи не зрікався і не зрікається прав самостійного народу»²⁷. Програма Народної ради, котра ідейно спиралася на маніфест

²⁴ Там само. – С.143.

²⁵ Там само. – С.144.

²⁶ Українська суспільно-політична думка в 20 ст.: Док. і мат.: У 3 т. / Упор. Т.Гунчак, Р.Сольчаник. – Т.1. – [Б.м.], 1983. – С.14.

²⁷ Там само. – С.17.

1848 р., може розглядатись як перша поширена політична платформа національних дій. У ній шлося про необхідність вільного розвитку українців як самостійної слов'янської народності, конституційний захист її прав та інтересів, підйом з економічного «упадку», належні умови для греко-католицької церкви, розвиток народної освіти тощо. Практично в той самий час у Каневі, біля могили Т.Шевченка, члени новозаснованого таємного Братства тарасівців у своєму політичному маніфесті оголосили, що

«Україна була, єсть і буде завжди окремою нацією, і як кожна нація, так і вона потребує національної волі для своєї праці й поступу. [...] Для нас, свідомих українців, єсть один український народ. Україна австрійська і Україна російська однак нам рідні, і жодні географічні межі не можуть роз'єднати одного народу, і аби була у нас моральна міць, то ні нас не зможуть відірвати від Галичини, ні Галичини від нас, бо ідеї, духу розірвати на два шматки не можна, як нічим не можна спинити Дніпрові течії: вона завжди опиниться у морі, які б перепони не були»²⁸.

Наприкінці 1899 р. у Львові виникла Українська національно-демократична партія (УНДП), яка оголосила, що її ідеал – «незалежна Русь-Україна, в якій би всі частини нашої нації з'єдналися в одну новочасну культурну державу». Образ єдиної, вільної, самостійної України «від гір карпатських аж по кавказькі»²⁹, сформований М.Міхновським 1900 р., став загальноновизнаним національним ідеалом, на якому зійшлися політичні сили України початку ХХ ст. У наступні десятиліття ідея соборності залишалась інтегральним чинником і чи не єдиним недискусійним положенням програмних цілей усіх течій національно-визвольного руху. Сукупність усіх зазначених чинників на початку ХХ ст. призвела до помітних зрушень у самосвідомості, етнічними «малорос» і «русин» поступово зникли з української наукової та політичної літератури, їм на зміну прийшло універсальне визначення «українець».

Єдність народу «від Сяну до Дону» стала складовою української національної ідеї, проте існувало одне важливе «але». Питання територіальної єдності не було вирішеним, і навіть не виносилося у практичну площину. Від кирило-мефодіївців українці-наддніпряниці були федералістами, чії найсмівливіші гасла не виходили за межі національно-територіальної автономії України в межах Росії. Те ж можна сказати і про українців-галичан. Скажімо, згадана вище програма УНДП розглядала об'єднання українських земель в одній державі як стратегічну перспективу, натомість ближче завдання полягало у створенні з Галичини та Буковини окремого краю у складі Австро-Угорщини. Саме на це завдання спрямовувалися головні зусилля партії. Проте це не заперечувало соборницького ідеалу. Відгукуючись на виникнення УНДП та її програму, І.Франко відзначав:

²⁸ Там само. – С.20, 23.

²⁹ Там само. – С.67.

«Ідеал національної самостійності в усякому погляді, культурнім і політичнім, лежить для нас поки що, з нашої теперішньої перспективи, поза межами можливого. Нехай і так. Та не забуваймо ж, що тисячні стежки, які ведуть до його здійснення, лежать просто-таки під ногами, і що тільки від нашої свідомості цього ідеалу, від нашої згоди на нього буде залежати, чи ми підемо тими стежками в напрямі до нього, чи, може, звернемо на зовсім інші стежки»³⁰.

Відомо, що «стежки», які топтали більшість політиків по обидва береги Збруча, були федералістськими, а це відкладало реальне об'єднання на далеку перспективу розпаду імперій. У реальність такого сценарію на початку ХХ ст. мало хто вірив. Однак рано чи пізно ідеї реалізуються, особливо коли для цього створюються сприятливі умови й обставини. Вони з'явилися, коли у справу втрутилася Велика війна.

***

Початок воєнних дій не віщував Україні нічого доброго. Війна виявила, що українські території цікавлять обидві сторони. Росія розглядала їх як один зі способів «визволення під'яремної Русі» (тобто Галичини). Російська влада впродовж тривалого часу фінансово підтримувала москвофільський рух і робила на нього ставку з початком війни. Натомість Австро-Угорщина була не проти розширити свої володіння за рахунок Поділля й Волині, а Німеччина плекала плани відірвати Україну від Росії. Це були геополітичні розрахунки, в яких ніхто не переймався долею українців та не збирався створювати незалежну національну державу³¹. Більше того, російська влада з початком війни ініціювала нові гоніння на український рух, заборонивши й так слабку пресу, зокрема газету «Рада», місячник «Українська хата», «Літературно-науковий вісник», тижневик «Село». Захопивши Галичину, росіяни енергійно нищили українські громадські та культурно-освітні організації, шкільництво, пресу, переслідували греко-католицьких священників. Проте поразки на фронтах, економічні труднощі призупинили цей убивчий запал.

Німці та австрійці діяли в дещо інший спосіб. На початку війни вони фінансово підтримали лівих українських політичних емігрантів, котрі створили Союз визволення України, що розгорнув роботу серед етнічних українців в австрійських та німецьких таборах військовополонених. Програмні засади організації оберталися навколо гасел самостійності й соборності України. Її очільники сподівалися, що після поразки Росії вдасться створити

³⁰ Франко І. Поза межами можливого // Літературно-науковий вісник. – Т.ХІІ. – Л., 1900. – С.9.

³¹ Галицький політик, публіцист, військовик С.Ріпецький писав: «Війна вибухнула по волі великих держав і кожна з них мала свої власні інтереси і плани. Зокрема, безпосередньою метою Центральних держав не було визволення російської України та створення української держави. Ніхто не хотів за Україну воювати та ніхто не виставляв на початку війни політичних цілей, зв'язаних з Україною» (див.: Ріпецький С. Українське січове стрілецтво. – Л., 1995. – С.54).

незалежну державу на чолі з монархом, яким бачили Вільгельма Габсбурга (Василь Вишиваний)³².

Перша світова війна створила небезпечний прецедент, спрямувавши великі маси українців до лав воюючих країн. На початку протистояння більшість національних політичних організацій підтримала «свої» уряди. Так, партія Галичини 1–2 серпня 1914 р. створили у Львові Головну українську раду, яка в маніфесті наступного дня закликала українців «одностайно виступити проти царської імперії у складі тої держави, в якій українське національне життя знайшло свободу розвитку»³³. Подібним чином діяли українські політичні сили в Росії. Але з ходом війни ситуація почала змінюватися. Національне питання у другій її половині вийшло далеко за межі діяльності громадських і політичних партій. Воєнне протиборство докорінно змінило політичну карту Європи. По його завершенню зникли величезні імперії: Росія, Австро-Угорщина, Німеччина, що створило сприятливі умови для малих «неісторичних» народів реалізувати мрії про власну державність. Велика війна актуалізувала гасло «права націй на самовизначення», призвела до суттєвих зрушень у національній свідомості, обернулася низкою революцій. Американський історик М. фон Гаген вважає, що світовий конфлікт приніс українському рухові не лише нові випробування, але й нові можливості³⁴. У тому числі для відновлення державності та реалізації соборницьких прагнень.

Падіння самодержавства в Росії, створення Української Центральної Ради знаменувало новий революційний етап в історії національно-визвольного руху. Ініціативи УЦР із відновлення державності, нехай і у формі національно-територіальної автономії, мобілізували під її крило величезні маси населення, змусили Тимчасовий уряд іти на поступки. Проголошення Центральною Радою Української Народної Республіки стало центральною подією Української революції 1917–1921 рр., логічним завершенням довготривалого національно-визвольного руху й, безперечно, мало колосальний вплив не лише на підросійську, але й на півдавстрійську Україну. 19 грудня 1917 р. член Української парламентської репрезентації у Відні Є. Левицький заявив, що «Галичина творить неподільну і нерозлучну спадщину української нації і тому може або в цілості остати при Австрії, або так само в цілості бути злучена з Українською Народною Республікою, що відповідало б найвищому ідеалові української нації»³⁵.

Своїм IV Універсалом і позицією на мирних переговорах у Бресті з країнами Четверного союзу УНР твердо заявила про соборницьку перспективу державної політики. Українська делегація виступила з вимогою забезпечити

³² Курас І.Ф., Солдатенко В.Ф. Соборництво і регіоналізм в українському державотворенні (1917–1920 рр.). – К., 2001. – С.77.

³³ Левицький К. Українські політики: Сильветки наших давніх послів і політичних діячів. – Ч.1. – Л., 1936. – С.122.

³⁴ Хаген М., фон. Великая война и искусственное усиление этнического самосознания в Российской империи // Россия и Первая мировая война (Материалы международного научного colloquium). – Санкт-Петербург, 1999. – С.389.

³⁵ Цит. за: Кедрин І. У межах зацікавлення. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1986. – С.114.

територіальну цілісність країни, «приєднання до України Холмщини, Підляшшя й плебісциту в Східній Галичині, Північній Буковині та Закарпатській Україні»³⁶. Отже вітчизняна дипломатія поставила руба питання про статус Східної Галичини, змусивши австрійську сторону укласти таємну угоду про створення окремого коронного краю. Проте влада Австро-Угорщини домовленостей не дотрималася (що все ж не порятувало її від поразки у війні та від краху імперії).

Із середини вересня 1918 р. на території Східної Галичини відбулася значна кількість публічних заходів, переважно зборів і народних віч, на яких українці протестували проти віддання в майбутньому їхнього краю під владу відроджуваної Польщі, вимагали негайної ратифікації Брестської мирної угоди та виконання її таємного додатку. Часто в резолюціях, які ухвалювалися, містився пункт про передачу Східної Галичини Українській Державі. «Коли Австрія не хоче нас мати при собі, нехай відпустить Східну Галичину Україні», – ішлося в резолюції народного віча у Старому Самборі 26 вересня 1918 р.³⁷ Водночас те саме віче висловило вимогу й до гетьмана П.Скоропадського, «щоб опер будову української державності на чисто українським правительстві і на народі сільським, і робітничім, а не на поміщиках, яко елементі переважно неукраїнським»³⁸.

16 жовтня 1918 р. австрійський імператор проголосив перетворення Австро-Угорщини на союз національних держав. Ключовою в його маніфесті була теза про те, що «кожне плем'я на області, яку воно заселяє, творить свій державний організм»³⁹.

Революція в Австро-Угорщині посилила сподівання українців Галичини на реалізацію права самовизначення, а факт існування державності на Великій Україні створював шанси до об'єднання нації. 6 жовтня 1918 р. на врочистому відкритті Державного українського університету в Києві велике враження на присутніх справив виступ депутата австрійського парламенту доктора Л.Цегельського, який, зокрема, наголосив: «Переповнене моє серце почуттям радості і тріумфу! Сьогодні положено найкращий камінець під будучину українського народу. Українська нація прилучилася до європейської культури, і це прилучення є найкращою запорукою, що Україна не загине. Я вірю, я певен в тому, що ви, браття, пригорнете й нас, галичан, до себе»⁴⁰.

Не минуло й двох днів після імператорського маніфесту, як у Львові 18 жовтня 1918 р. виникла Українська Національна Рада (УНРада), що оголосила себе верховною владою, «конституантою сеї часті українського народу, яка живе в австро-угорській монархії, на цілій його етнографічній території»⁴¹. Тоді ж на засіданні новоствореного органу було заслухано

³⁶ Верстюк В. Українська Центральна Рада. – К., 1997. – С.239–240.

³⁷ Західно-Українська Народна Республіка: 1918–1923: Документи і матеріали. – Т.1 / Уклад. О.Ю.Карпенко, К.П.Мицан. – Івано-Франківськ, 2001. – С.140–141.

³⁸ Там само. – С.141.

³⁹ Див.: Там само. – С.175.

⁴⁰ Цит. за: *Дорошенко Д.* Історія України 1917–1923 рр. – Т.2: Українська гетьманська держава 1918 р. – Нью-Йорк, 1954. – С.351.

⁴¹ Західно-Українська Народна Республіка: 1918–1923: Документи і матеріали. – Т.1. – С.186.

доповіді С.Барана та Є.Левицького на тему «Чи нова держава має змагатися до злуки з Українською Державою над Дніпром негайно»⁴². Розгорнулася широка дискусія, що звелася до двох думок. Як повідомляла газета «Діло»:

«[...] одна, репрезентована соц. демократами і деякими з галицьких націонал-демократів, була за проголошенням безпроволочного прилучення австро-угорської України до державної України, друга станула на становищі референтів, що треба zorganizувати з австро-угорських земель окремих державний організм, якого остаточну правно-державну будучність вирішить УНР як українська конституанта»⁴³.

Більшість підтримала останню думку. Фактично це була позиція голови УНРади Є.Петрушевича, який уважав, що час для об'єднання ще не настав.

Наступного дня у Львові, у Народному домі, за присутності вповноважених від українських повітів Галичини й Буковини в кількості близько 2 тис. осіб Є.Петрушевич повідомив про рішення УНРади проголосити національну державу в межах українських етнографічних земель Австро-Угорщини⁴⁴. При цьому голова посилався як на правову підставу такого проголошення на 13-й пункт відомої декларації президента США В.Вільсона та на маніфест австрійського імператора Карла I. Наприкінці зібрання слово взяв представник Української соціал-демократичної партії Галичини М.Ганкевич, який наголосив, що «домаганням і ціллю усіх українців є з'єднання усіх українських земель – між іншими українських земель австро-угорської держави – в одну державу, що ціллю наших національних змагань є з'єднина, вольна, самостійна українська республіка»⁴⁵. М.Ганкевич належав до значно радикальнішої групи галицьких політиків, котрі критично ставилися до діяльності Української парламентської репрезентації у Відні, яка склала основу Української Національної Ради і фактично нею керувала (голова УНРади Є.Петрушевич очолював Українську парламентську репрезентацію).

Підштовхнути старших політиків до енергійних дій намагалася молодь. Із цією метою ще 13 жовтня 1918 р. львівські студенти провели велике віче, на якому по двогодинній жвавій дискусії було ухвалено резолюцію, котра насамперед підтримувала «невідкличне і справедливе домагання з'єднання всіх земель, заселених українським народом, в одну державну цілість, від нікого незалежну демократичну українську державу»⁴⁶, а також критикувалася

⁴² Курас І.Ф., Солдатенко В.Ф. Соборництво і регіоналізм в українському державотворенні (1917–1920 рр.). – С.92.

⁴³ Див.: Західно-Українська Народна Республіка: 1918–1923: Документи і матеріали. – Т.1. – С.200.

⁴⁴ Постанова УНРади, датована 19 жовтня 1918 р., починалася так: «1. Ціла етнографічна українська область в Австро-Угорщині, а зокрема Східна Галичина з граничною лінією Сяну з влученням Лемківщини, північно-західна Буковина з містами Чернівці, Сторожинець і Серет та українська полоса північно-східної Угорщини творять одноцільну українську територію. 2. Ся українська національна територія уконституїюється отсим як українська держава» (див.: Там само. – С.180–181).

⁴⁵ Там само. – С.195.

⁴⁶ Там само. – С.178.

Українська парламентська репрезентація за поміркованість та обережність. Однак УНРада не квапилася активізувати свої дії, у той час як поляки готувалися перебрати владу у краї.

Події кінця жовтня 1918 р. на Східній Галичині викликали активну реакцію в Україні. Як повідомляла «Нова рада», 16 жовтня засідання Українського національного союзу (УНС) провело вибори своїх представників до УНРади. Обраними були В.Прокопович, В.Чехівський, М.Корчинський⁴⁷. Із незрозумілих причин вони не змогли виїхати до Львова, тоді голова УНС В.Винниченко надіслав 23 жовтня вітальну телеграму УНРаді, яка завершувалася побажаннями успішної праці та заявою про повну готовність УНС «піддержати змагане за наш спільний ідеал – об'єднання всіх українських земель в одно державне тіло». Схожого змісту телеграма надійшла до Львова від Чорноморської української громади з Одеси. У ній висловлювалося переконання, що за рішучими кроками галичан «піде об'єднання всіх українських земель від Сяну до Кубані в одно суверенне державне тіло»⁴⁸.

Очевидно, доцільно задуматися над питанням, чому керівництво УНРади не поспішало з оголошенням об'єднавчого руху. Одну з відповідей дав Л.Цегельський пізніше, років через 25, у своїх спогадах. У 1918 р. він кілька разів бував в Україні, тобто бачив та оцінював події безпосередньо. Л.Цегельський уважав, що ситуація тут була непевною, гетьман не мав широкої соціальної підтримки, навпаки, українська інтелігенція була до нього в опозиції й готувалася до захоплення влади.

«При такому стані речей, провідники галицьких українців гляділи із справжньою журою на те, що діялося в Україні та постійно побоювалися там перевороту. По досвіді з прогнанням Центральної Ради більшовиками на переломі 1917–1918 рр. і на основі знання відносин в Україні, галицькі політики мали підставу думати, що всякий переворот у Києві скінчиться зайняттям України більшовиками [...] знаючи, яка завзята агітація йде проти гетьмана з боку українських соціалістів та жидівсько-російських комуністів, та знаючи, як нещиро відносяться до нього всякі “малороси” з буржуазії чи з великої полісти, галицькі лідери не вірили, щоб і гетьман вдержався. Особливо побоювалися вони перевороту в разі, як німецько-австрійські війська покинуть Україну. А на це якраз заносилося. Ясно було, що в разі революції в Німеччині німецька армія покине Україну. А тоді заколот і більшовицька інвазія були неминучі. Зв'язувати Галичину, будь-що-будь упорядковану та зорганізовану, з такою Україною, національно несвідомою, занархізованою та збільшовиченою – вважали ми крайнім ризиком, “скоком у темноту” [...] Ми воліли виждати як розвиватимуться події в Україні»⁴⁹.

⁴⁷ Нова рада (Київ). – 1918. – 17 жовтня.

⁴⁸ Українське слово (Львів). – 1918. – 23 жовтня.

⁴⁹ Цегельський Л. Від легенд до правди: Спомини про події в Україні, звязані з Першим Листопадом 1918 р. – Нью-Йорк; Філадельфія, 1960. – С.29.

Отже поки існувала цісарська Австро-Угорщина, галицькі політики «тулилися» до Австрії, сподіваючись на допомогу останньої у творенні власної держави, але перед Віднем стояли власні, більш нагальні, проблеми, а польські політичні діячі впливали на австрійську владу набагато потужніше за українських.

28 жовтня 1918 р. у Празі проголошено про створення незалежної Чехословаччини, що знаменувало початок розпаду Австро-Угорщини. Того ж дня у Кракові було сформовано Польську ліквідаційну комісію, до якої мала перейти влада на Галичині від австрійської адміністрації. За її наказом повноваження галицького намісника графа К. фон Гуйна 1 листопада мав перебрати князь В.Чарторийський. Заходи Польської ліквідаційної комісії підштовхнули УНРаду до рішучих дій у Львові. 29 жовтня її львівський «виділ» вирішив зустрітися з намісником Галичини К. фон Гуйном і переконати його передати владу в руки УНРади. Той відмовився це зробити без наказу імператора. Наступного дня Л.Цегельський виїхав до Відня для зустрічі з тамтешнім відділом УНРади й головою австрійського уряду професором Г.Ламашем, щоб знову порушити питання про передачу влади. Їм було обіцяно, що «влада у Львові й Галичині буде передана Українській Національній Раді та що сьогодні ще виїде до Львова спеціальний кур'єр із цісарським письмом до намісника»⁵⁰.

Ситуація була досить непевною, Австро-Угорщина розпадалася, народне віче у Загребі ухвалило резолюцію про створення Держави Словенців, Хорватів та Сербів, у Будапешті почалося збройне повстання, бунтували армія і флот, австрійський уряд Г.Ламаша, сформований лише три дні тому, переживав агонію, а тому очільники УНРади, побоюючись, що поляки можуть їх випередити й захопити владу, вирішили мобілізувати українські військові формування у Львові в ніч на 1 листопада 1918 р. До ранку вдалося встановити контроль над головними комунікаційними центрами міста: поштою, телеграфом, залізничними вокзалами, резиденцією намісника, ратушею, над якою замайорів синьо-жовтий прапор. 9 листопада УНРада утворила тимчасовий виконавчий орган влади – Державний Секретаріат, котрий очолив К.Левицький, а 13 листопада затвердила Конституцію, за якою новостворена держава отримала назву Західноукраїнської Народної Республіки, а Державний Секретаріат став її урядом. Однак уже надвечір 2 листопада в місті спалахнуло збройне протистояння з поляками, котре за кілька днів розгорнулося у справжню війну. Для перемоги у ній українцям бракувало сил і багато чого іншого, необхідного для повноцінного функціонування держави. Л.Цегельський, згадуючи про думки, які його бентежили в ніч із 31 жовтня на 1 листопада 1918 р., коли він повертався із засідання УНРади, де було остаточно схвалено рішення про захоплення влади, писав, що вірив в успішність перевороту, але мав сумніви щодо майбутнього:

«А що потім?.. З поляками почнеться війна, дець – я думав – на Посянні, на Холмщині... Це певне. Румуни також рушать на

⁵⁰ Там само. – С.41.

Буковину... А де наша армія? Де штаби? Де зброя? Де амуніція?.. Як пустити державну машину в рух? Де адміністраційні сили? Де залізничний, поштовий та телеграфний персонал? Звідки взяти грошей? Чим вести державу, а ще й війну?.. Тисячі думок вешталоя по голові. Безмежність завдання, що стояло перед нами, виринала ясно у моїй свідомості – серед тихої глухої ночі, коли я йшов пустими вулицями сам один. І серце щеміло не зі страху, а з непевності за будучину, зі свідомості слабості наших сил. Мені стало ясно, що переворот – це “забавка” в порівнянні з тим, що нас жде опісля. І мимоволі думки зверталися на Схід, до Києва, до матері городів наших, де я був тому п’ять тижнів, і де – я знав це позитивно – божевільні люди готували також переворот»⁵¹.

Л.Цегельський писав, що він був не поодиноким у своєму збентеженні. Усі розуміли складність становища і сподівалися на допомогу Києва. «Тільки одні надіялися на те, що гетьман якось вдержиться і допоможе нам, інші ж – більш соціалістично-радикальні та молодші – вірили, що “всяка революція – це вода на наш млин”, бо остаточно переможе демократія і “самоозначення народів”»⁵². Отже обставини досить швидко змінювали спосіб думання українських галицьких політиків. Ще якихось десять днів тому вони не поспішали по допомогу до Києва, адже сподівалися на добру волю й силу Відня, який, на їхню думку, мав узяти під свій омофор нову українську державність.

31 жовтня 1918 р. газета «Діло» опублікувала статтю С.Барана з симптоматичною назвою «Відень чи Київ?». Могло б здатися, що автор вирішив оприлюднити через пресу ті думки, які він виклав на першому засіданні УНРади. Аж ні, ідея змінилася. С.Баран уважав, що проголошена у Львові українська держава занадто мала територіально й за кількістю населення, не вигідно географічно розташована, зі зруйнованою війною економікою аграрного типу, оточена сильнішими країнами, «не була би здібна до повного самостійного розвитку». А що ж тоді? Якою політик бачив імовірне майбутнє цієї держави? Залишившись у самостійному статусі, писав автор статті, вона швидше за все буде так чи інакше поглинена новоствореною Польщею, котра не приховує таких намірів, а це, своєю чергою, означитиме національно-культурне нищення українців. Висновок звучав категорично:

«[...] нема ніяких об’єктивних даних, що змушували би українців Австро-Угорщини до творення другорядної, засудженої на животіння української держави, або до злуки її в наддунайський державний союз. Для нас лишається, отже, тільки одно: всіма силами і всіма способами стреміти до з’єднання всіх українських земель, розділених досі кордонами, в одну державу, у вільну самостійну українську республіку. Ніякі страхіття, ширені деким серед нашого громадянства про слабкість державної України, не повинні бути перешкодою до здійснення цього великого клича нинішньої світової війни. Нехай нам

⁵¹ Там само. – С.45–46.

⁵² Там само. – С.47.

присвічують приміри слав'янських і інших народів, що розбивають кордони і лучать в одну державну цілість порозривані доси шматки своєї землі»⁵³.

Далі С.Баран писав, що цю думку підтримує без винятку все галицьке українське селянство, а противиться їй віденський виділ УНРади. Треба згадати, що в ній склалася непроста ситуація. Після прийняття історичного рішення про відновлення української держави УНРада розділилася на три частини. У Львові залишилася найменша на чолі з К.Левицьким. Більшість її лідерів на чолі з Є.Петрушевичем перебувала у Відні й не могла дістатися центру Східної Галичини, адже Краків опинився в руках поляків. У цій ситуації у Львові наважилися на перші конкретні кроки, спрямовані в бік Києва: не просити об'єднання, а лише допомоги. 5 листопада туди виїхали вповноважені львівським віділом УНРади О.Назарук і В.Шухевич. Уже ввечері вони прибули на київський вокзал, звідки поїхали до гетьманської резиденції. Очільник Української Держави їх відразу прийняв, поставився прихильно й пообіцяв допомогу, але не відкриту, а приховану, оскільки не бажав вступати в конфлікт з Антантою і пряме воєнне протистояння з Польщею⁵⁴. Гетьманська допомога мала складатися з 10 млн австрійських крон (2 млн доларів США), ескадрильї літаків, батареї гаубиць, двох панцерних автомобілів, кількох вагонів амуніції та військового спорядження. І головне, що пропонував П.Скоропадський прохачам, – направити на Галичину загін січових стрільців на чолі з Є.Коновальцем, якщо ті погодяться. Це був час, коли гетьман після таємної зустрічі з генералом П.Красновим, віддав наказ про підготовку федеративної грамоти. Тому для нього випав добрий шанс позбутися українського за настроями військового формування, адже контррозвідка доповідала про таємні зносини командування стрільців з очільниками УНС та про їхні плани антигетьманського повстання.

У Білій Церкві, куди з Києва поїхав О.Назарук, негайно зібралася стрілецька рада. Ідейною підвалиною формування січових стрільців була боротьба за незалежну соборну Україну. Вони також керувалися гаслом «Через Київ до Львова!», а тому рада «відкинула проект висилки до Галичини якої-небудь частини, виходячи зі становища, що січове стрілецтво, хоч походить з Галичини, зв'язане передовсім з інтересами Великої України, та що Київ важніший, чим Львів»⁵⁵. О.Назарук, який зустрів чимало знайомих серед стрільців, залишився в Білій Церкві, а через кілька днів почалося

⁵³ Діло (Львів). – 1918. – 31 жовтня. Див. також: Західно-Українська Народна Республіка: 1918–1923: Документи і матеріали. – Т.1. – С.224–225.

⁵⁴ Оскільки ситуація була непевною, то й поляки побоювалися відкритої воєнної конфронтації з Україною. Про це свідчить лист Ю.Пілсудського генералові Т.Розвадовському щодо окупації Східної Галичини від 28 листопада 1918 р. Керівник Польської держави писав, що Антанта, згідно з останніми повідомленнями, не хоче визнавати Україну і прагне розглядати українське питання як частину російського, тому Східну Галичину й Буковину можна було б поділити між Польщею та Румунією, «але це в теорії, бо ми не впевнені, чи здійснення цього принципу буде підтвержене збройною силою там, де лежить джерело української справи, тобто у Києві» (див.: Західно-Українська Народна Республіка: 1918–1923: Документи і матеріали. – Т.1. – С.453).

⁵⁵ Назарук О. Рік на Великій Україні: Конспект споминів з Української революції. – Нью-Йорк, 1978. – С.8.

антигетьманське повстання. 22 листопада 1918 р. під Мотовилівкою відбувся вирішальний бій між загонами Директорії й вірними гетьманові військами. Повстанці оточили Київ, а від його штурму їх стримували лише німці.

Тим часом на Галичині розгоралась польсько-українська війна, яка почалася з боїв за Львів. Вони були надзвичайно важкими для українців, адже вояки, «переважно діти села», погано орієнтувалися в місті, тоді як польські повстанці, здебільшого львів'яни, добре знали міську топоніміку та «мали по своїм боці симпатію й поміч більшості населення»⁵⁶. 9 листопада 1918 р. румунські війська вступили на територію Буковини. Укотре нагальним стало повернення до проблеми об'єднання з Великою Україною. Того ж дня УНРада, як уже згадувалося вище, створила уряд ЗУНР – Державний Секретаріат, а перед прийняттям його урочистої обітниць спеціальним рішенням наголосила на дорученні «поробити потрібні заходи для з'єдинення всіх українських земель в одну державу»⁵⁷.

17 листопада 1918 р. на засіданні Державного Секретаріату несподівано з'явився І.Луценко, який, вітаючи ЗУНР, запевнив, що Україна допомагатиме Галичині, але просив не поспішати з об'єднанням, доки остаточно не з'ясується ситуація з гетьманською владою⁵⁸. Які повноваження й від кого мав І.Луценко залишилося нез'ясованим, але очевидно, що цей епізод відіграв свою роль. Державні секретарі вагалися, їх стримувала як соціалістичність Директорії, так і гетьманове рософільство. Лише евакуація зі Львова 21 листопада знову підштовхнула уряд ЗУНР до контактів із Києвом. Через два дні у Золочеві було ухвалено ряд важливих рішень, у тому числі вислати місію у складі Л.Цегельського та Д.Левицького «до Великої України», щоб «дістати від неї поміч – головню штабовиків, фонди на ведення війни, тяжку артилерію, амуніцію і одяг для війська»⁵⁹.

Ситуація в Наддніпрянській Україні була не менш складною, ніж на Галичині. Антигетьманське повстання охопило всю територію, гетьманська влада зберігалася лише в Києві. Як згадував Л.Цегельський, було незрозуміло, із ким доведеться мати справу: зі П.Скоропадським чи з Директорією. На телефонні дзвінки оточений Київ не відповідав, а Директорія відіслала до кордону у Волочиськ спеціальний поїзд, який доставив членів місії до Фастова, місця її перебування. Саме тут, після тривалих дискусій про форму об'єднання, було розроблено й підписано перший важливий документ, який відкривав дорогу до реального завершення «злуки». Це був так званий передвступний договір, в якому сторони зафіксували наміри про майбутнє об'єднання. Сам акт був коротким, складався з преамбули та п'яти пунктів. Перший проголошував «непохитний намір ЗУНР у найкоротшому часі увійти зі всією своєю територією і населенням в Українську Народну Республіку». Другий пункт фіксував зобов'язання УНР «прийняти всю територію і

⁵⁶ Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920. – Нью-Йорк, 1970. – С.50.

⁵⁷ Там само. – С.45.

⁵⁸ Західно-Українська Народна Республіка: 1918–1923: Документи і матеріали. – Т.1. – С.273–274.

⁵⁹ Цегельський Л. Від легенд до правди: Спомини про події в Україні... – С.118.

населення Західноукраїнської Народної Республіки як складову частину державної цілості в Українську Народну Республіку». Уряди зобов'язалися реалізувати «державну злуку» найкоротшим часом (пункт третій). Наступна стаття договору передбачала, що ЗУНР, «з огляду на витворені історичними обставинами, окремими правовими інституціями та культурними і соціальними різницями окремішності життя на своїй території й її населення», отримує право на територіальну автономію, межі якої має визначити спільна комісія, а ратифікувати – законодавчі й урядові органи обох республік. П'ятий пункт повідомляв, що договір підготовлено у двох примірниках і він скріплений підписами чотирьох членів Директорії (за винятком відсутнього А.Макаренка) та двох членів галицької делегації⁶⁰.

Місія повернулася на Галичину 7 грудня 1918 р. не лише з примірником передвступного договору, але й з 10 млн австрійських марок, гаубицями, кулеметами, рушницями, амуніцією, борошном і цукром. Разом із Л.Цегельським та Д.Левицьким прибули генерал М.Омелянович-Павленко, який очолив Українську галицьку армію, полковник Є.Мишковський та ще декілька штабних офіцерів. Невдовзі Наддніпрянщину відвідав секретар військових справ ЗУНР Д.Вітовський, а також почався процес ширшого товарообміну⁶¹.

Шлях до об'єднання було відкрито, але ніхто не міг сказати, наскільки коротким чи довгим він буде. «Найкоротший час» був невизначеним поняттям і міг розтягнутися на місяці. Обидві держави жили своїм власним складним життям. У документах Директорії за грудень 1918 р. не вдалося виявити жодних реакцій на передвступний договір. Перебравшись із Фастова до Вінниці, вона переймалася питаннями майбутнього ладу в УНР, обговорювала ідею Трудового конгресу, готувалася до переїзду в Київ. У декларації Директорії від 26 грудня 1918 р., яка визначала соціальні підвалини та головні напрями реалізації влади, не знайшлося нічого про соборність. У «Щоденнику» В.Винниченка за останній місяць того року на цю тему жодного слова, а 21 січня 1919 р. – лише коротка фраза, що «завтра має бути урочисте проголошення з'єднання Західної і Східної Українських республік у єдину Українську Народну Республіку»⁶².

Державний Секретаріат ЗУНР, натомість, кілька разів повертався до цього питання. 9 грудня 1918 р. Л.Цегельський мав двогодинний звіт про свою поїздку. «Загальне враження з нього було таке, що на Велику Україну важко рахувати, а навпаки, що вона може потягнути за собою Галичину в пропасть анархії, – згадував політик. – Мое звіттє повідомлення укріпило державних секретарів у думці, що треба числити тільки на свої сили, творити свою дисципліновану армію та упорядковувати Східну Галичину як окрему

⁶⁰ Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920. – С.67.

⁶¹ 12 грудня Державний Секретаріат заслухав звіт Д.Вітовського про його поїздку на Наддніпрянщину й переговори щодо товарообміну. Було вирішено запросити представників Директорії до Тернополя та укласти відповідну угоду (див.: Західно-Українська Народна Республіка: 1918–1923: Документи і матеріали. – Т.2: Державотворчі й адміністративно-організаційні процеси / Уклад. О.Ю.Карпенко, К.П.Мицан. – Івано-Франківськ, 2003. – С.50).

⁶² Винниченко В. Щоденник. – Т.1: 1911–1920. – Едмонтон; Нью-Йорк, 1980. – С.313.

адміністративну одиницю»⁶³. Л.Цегельський констатував, що його доповідь було сприйнято «з однодушним одобренням», проте є підстави до сумнівів. У Державному Секретаріаті не було однастайності. Про це свідчила відставка К.Левицького, якого на посаді голови уряду змінив С.Голубович, а також спроба Д.Вітовського, котрий виступав за негайне об'єднання двох республік, установити військову диктатуру.

17 грудня 1918 р. на засіданні уряду обговорювалося питання про скликання нового складу УНРади, про підготовку спеціального «комунікату» до населення, та водночас було схвалено відзначити у цьому документі, що час на проголошення злуки з Україною прийде «аж тоді, коли ми осядемо у Львові, бо тоді зможуть взяти участь в нарадах всі члени Ради і тим самим виявлять волю загалу, а не лиш тих, що при теперішніх відносинах до Тернополя»⁶⁴. Тобто Державний Секретаріат не поспішав, маючи надію, що Львів удасться відвоювати. Уряд ЗУНР не наслідкував взяти на себе таку ініціативу, очікував дообрання УНРади та повернення з Відня С.Петрушевича, а разом із тим намагався з'ясувати політику Антанти щодо колишньої Австро-Угорщини й, головню, Галичини. Були сподівання, що відновлена Польща не вийде за межі своїх етнічних кордонів, тоді у східних галичан з'являвся шанс отримати підтримку союзників. Та відразу ж поставало інше питання: чи визнає Антанта УНР? Позитивна відповідь на нього була сумнівною. Щоб з'ясувати ці моменти, до Парижа відрядили секретаря закордонних справ В.Панейка.

Проте й контакти ЗУНР та УНР не переривалися. Після остаточної перемоги антигетьманського повстання і вступу Директорії до Києва 18 грудня 1918 р. Державний Секретаріат удруге відрядив Л.Цегельського на Наддніпрянщину. Окрім питань про розширення товарообміну, у розмові останнього з В.Винниченком бул о обговорено проблему злуки. Позиція Галичини полягала в тому, що новообрана Українська Національна Рада має зібратися й затвердити передвступний договір, після чого необхідно створити спільну комісію, яка виробить детальний закон про об'єднання. В.Винниченко не заперечував проти такого плану дій, який потребував певного часу. Утім на поверхню вийшли чинники, які пришвидшили процес.

Насамперед частинам УГА не вдалося відвоювати Львів. Не вистачало зброї, боєприпасів та амуніції. Тому в армії міцніли об'єднавчі настрої. Їх виразником в уряді виступав Д.Вітовський. Схожі думки панували на місцях. У галицьких повітах у грудні 1918 р. розгорнувся масовий низовий рух із вимогами негайного об'єднання в єдину українську державу⁶⁵. О.Павлишин в одній зі своїх статей наводить резолюцію жителів с. Жулин неподалік від Стрия, ухвалену 22 грудня. У підписаному 188 селянами документі констатовалося: «Ми, нижчепідписані, заявляємо і стверджуємо своїми підписами,

⁶³ Цегельський Л. Від легенд до правди: Спомини про події в Україні... – С.163–164.

⁶⁴ Західно-Українська Народна Республіка: 1918–1923: Документи і матеріали. – Т.2. – С.50, 52.

⁶⁵ Див.: Нариси історії Української революції 1917–1921 рр.: У 2 кн. – Кн.2. – К., 2012. – С.182.

що ми не желаємо Західної окремої Української Республіки, а вносимо резолюцію, щоби Східна Галичина, Буковина і північна часть Угорщини, заселена українськими жителями, належала і стала сполучена разом з усіма українськими землями, а головною столицею признаємо місто Київ і его республіканське правительство в Києві»⁶⁶. Автор вважає, що саме ця низова ініціатива підштовхнула керівництво ЗУНР до пришвидшення об'єднавчого процесу. Висвітлюючи прибуття УНРади у Станіслав 2 січня 1919 р., місцева газета «Нове життя» висловлювала надію, «що Українська Національна Рада мусить дати нашому народові своє авторитетне запевнення, свою згідну заяву, що соборна Україна творитиме одну Народню Республіку»⁶⁷.

Фактично питання соборності стало ключовим у роботі реорганізованої УНРади, яка провела свою сесію 2–4 січня 1919 р. у Станіславі. Нібито справу було вирішено, але навколо форми об'єднання, її глибини та всеосяжності розгорілася жвава дискусія. Прихильниками повного злиття з передачею влади в руки Києва виступали селянські делегати, а також соціал-демократ С.Вітик, націонал-демократ Т.Старух, радикал П.Шекерик-Доників. Керівники Ради та уряду наводили аргументи на користь принаймні тимчасового збереження повноважень у своїх руках. Проект постанови про об'єднання виробила комісія закордонних справ УНРади, якою керував Л.Цегельський. Він і презентував проект на засіданні останньої 3 січня 1919 р. Делегати спочатку схвалили передвступний договір, підписаний місяцем раніше у Фастові, а після цього й постанову «Про злуку Західноукраїнської Народної Республіки з Українською Народною Республікою». Текст її був стислим. УНРада повідомляла про затвердження передвступного документа та доручення Державному Секретаріатові завершити укладання договору з урядом УНР. Однак до того часу, поки не зберуться Установчі збори об'єднаної республіки, законодавчу владу на території ЗУНР мала здійснювати УНРада, а виконавчу – Державний Секретаріат⁶⁸. Постанову було схвалено одностайно й театральна зала готелю «Австрія» зустріла її вибухом овацій. «З грудей усіх приявних залунало грімке “Слава!”, а потім зірвався дійсний гураган оплесків, що тривав кілька хвилин. Чимало членів Ради і слухачів на галереях плакало, а всі – старі парламентарні бувальці – мали сльози в очах, – згадував пізніше один із делегатів. – Хтось із членів Ради, чи не д-р Трильовський, зачав “Ще не вмерла Україна”. Вся саля і галереї підхопили гімн єдиними устами і єдиним серцем»⁶⁹. На цьому емоційному піднесенні засідання УНРади було закрито, а врочистості перенесено на вулиці Станіслава, де відбулися військовий парад і смолоскипна хода. У найближчі дні січня 1919 р. хвиля подібних акцій прокотилася багатьма містами Східної Галичини.

У Києві про рішення УНРади стало відомо того ж 3 січня 1919 р. з телеграми Д.Вітовського до С.Петлюри. 5 січня її надрукувала газета

⁶⁶ Цит. за: *Павлишин О.* Злука: від Фастівської угоди до Варшавського договору [Електронний ресурс]: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2019/01/22/153557/>

⁶⁷ Див.: *Західно-Українська Народна Республіка: 1918–1923: Документи і матеріали.* – Т.2. – С.140.

⁶⁸ *Лозинський М.* Галичина в рр. 1918–1920. – С.67–68.

⁶⁹ *Цегельський Л.* Від легенд до правди: Спомини про події в Україні... – С.219.

«Нова рада». 16 січня у столиці УНР отримали офіційне повідомлення президії УНРади й Державного Секретаріату ЗУНР про ухвалу здійснити злуку. Утім середина січня була досить непростим часом в історії Директорії. Із північного сходу в Україну вдерлися російські більшовицькі війська, на півдні висадився десант Антанти. Сама українська територія нагадувала киплячий казан, який ніяк не міг охолонути після антигетьманського повстання. Соціальні та національні суперечності розділяли суспільство. До обставин об'єктивного характеру додавалися й суб'єктивні. До складу Директорії потрапили не одностайні, об'єднані спільною програмою дій, а представники різних політичних партій, нездатні до одностайних дій, та й без належного досвіду державного управління. Влада не могла визначитися з напрямками своєї зовнішньої та внутрішньої політики. Це засвідчила державна нарада, яка відбулася в Києві 16 січня. Вона фактично нічим не закінчилася, продемонструвавши лише поділ між учасниками на прихильників демократичної форми влади й радянської. Усі вагомні рішення відкладалися до Трудового конгресу, що мав виконати функцію передпарламенту УНР і відкриття котрого очікували з дня на день. За таких обставин проведення акції з об'єднання сходу й заходу України мало знизити градус напруги, додати оптимізму, а участь галицької делегації в роботі конгресу могла стати запобіжником від крайніх лівих рішень.

18 січня 1919 р. уряд УНР ухвалив призначити вчорастості на 22 січня, організацію свята доручити міністрові освіти, а на його проведення асигнувати 100 тис. крб.⁷⁰ Дата не була випадковою. Саме цього дня виповнювалася перша річниця проголошення незалежності УНР, а наступного – мав розпочати роботу Трудовий конгрес. 65 місць на ньому відводилося делегатам із ЗУНР, про що було повідомлено у Станіслав. Утім Державний Секретаріат вирішив посланців не обирати, а відрядити до Києва представницьку делегацію з 36 осіб. Очолив її віце-президент УНРади Л.Бачинський, а до складу ввійшли кілька державних секретарів, провідні галицькі політики. Було представлено також Буковину й Закарпаття.

18 січня 1919 р. столиця з почестями та особливим піднесенням зустрічала посланців ЗУНР. На залізничному вокзалі гостей під спів національного гімну вітав прем'єр-міністр В.Чехівський, почесна варта з січових стрільців. Прибулих поселили у «Гранд-готелі» – одному з кращих у місті, організували кілька екскурсій по історичних місцях та перегляд театральних вистав. Кияни надзвичайно тепло і з цікавістю зустрічали гостей, яких можна було легко визначити за святковим гуцульським вбранням. 21 січня о 21-й год. відбулася розширена нарада Директорії та уряду УНР із делегацією ЗУНР. На ній розгорнулося жваве обговорення остаточної форми об'єднання. У підсумку нарада вирішила дотримуватися формули передвступного договору, який залишав за ЗУНР право на самоуправління. Протокол Ради Народних Міністрів УНР підсумував:

⁷⁰ Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки: Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Док. і мат.: У 2 т., 3 ч. – Т.1 / Упор. В.Верстюк та ін. – К., 2006. – С.197.

«З'єднання Укр. Нар. Республіки з Західною Укр. Нар. Республікою ухвалити»⁷¹. Ранком 22 січня члени Директорії підписали фінальний документ – універсал, який із боку УНР став правовою підставою Акта злуки.

Зважаючи на те, що готували його, очевидно, в останню ніч, текст виявився стислим: Директорія вітала український народ із великою історичною подією та фіксувала, що «однині воедино зливаються століттями одірвані одна від одної частини єдиної України – Західноукраїнська Народна Республіка (Галичина, Буковина і Угорська Україна) і Наддніпрянська Велика Україна». Важливою правовою нормою документа було визнання, що об'єднання здійснюється «на умовах, які зазначені в постанові Західної Української Народної Республіки від 3-го січня 1919 року». Після цього залишалось лише врочисто оприлюднити ухвалені рішення в публічному просторі. Відповідно до київських традицій для цього було обрано Софійський майдан, де мало відбутися велике театралізоване громадсько-політичне дійство. Його режисуру доручили знаному театральному режисерові М.Садовському. При вході з вул. Володимирської на Софійську площу було споруджено тріумфальну арку, яку прикрашали герби УНР і ЗУНР. Опівдні під звуки оркестру майдан заповнили військові, які вишикувалися навколо пам'ятника Богданові Хмельницькому в каре, де розташувалися депутати Трудового конгресу, галицька делегація та урядовці УНР, включно з Директорією. Решту майдану і прилеглі вулиці заповнили кияни. У виконанні військового оркестру пролунав національний гімн. Перше вітальне слово оприлюднив голова галицької делегації Л.Бачинський, який запросив Л.Цегельського зачитати постанову Української Національної Ради й Державного Секретаріату про об'єднання. Згодом виступив голова Директорії В.Винниченко, а Ф.Швець зачитав текст Універсалу соборності. У різних частинах майдану читання дублювалося з імпровізованих трибун. Після цього архієпископ Агапіт із духівництвом відслужив молебень, а потім розпочався військовий парад. Наступного дня соборницькі документи затвердив Трудовий конгрес.

***

У преамбулі до цієї статті вже констатувалося, що об'єднання не мало щасливого продовження і глибокої практичної реалізації. Ані ЗУНР, ані УНР не вдалося закріпитися на політичній карті повоєнної Європи. Вони не вистояли в боротьбі з більш сильними супротивниками, а їхні території на тривалий час окупували сусідні держави. Історики впродовж століття шукають відповідь на питання, чому так сталося? Якщо спробувати звести всі причини до спільного знаменника, то маємо визнати, що головна з них полягала у слабкості як одного, так й іншого державного утворення. Політичні лідери обох частин України не мали чіткої відповіді на виклики, які сформували світова війна й революція, а головне – не виробили спільного ідеалу майбутньої національної державності. У ході Української революції їх було

⁷¹ Там само. – С.204.

запропоновано декілька, і до того ж доволі контроверсійних. Галичани боялися революційних зрушень, а наддніпрянці, навпаки, намагалися зануритися в них якомога глибше. Таке поєднання виглядало доволі штучним і лише викликало підозри один до одного, які з літа 1919 р. переросли у відвертий конфлікт. Варто погодитися з думкою О.Павлишина, що, ставши на шлях об'єднання силою обставин, обидві сторони не були готовими до конструктивної співпраці⁷². Не дійшовши порозуміння, не створивши спільного уряду, не зібравши в одних руках усі можливі ресурси, тодішні українські політики прирекли справу, яку очолили, на поразку. Єдине, що вони не змогли підважити, це була ідея соборності. Незважаючи на жодні перепони, вона продовжувала жити, посідаючи помітне місце в модерній українській суспільно-політичній думці⁷³, виступаючи потужним ресурсом у боротьбі за незалежність уже в нових обставинах кінця ХХ ст.

REFERENCES

1. Hagen fon, M. (1999). Velikaya vojna i iskusstvennoe usilenie etnicheskogo samoznaniya v Rossijskoj imperii. In *Rossiya i Pervaya mirovaya vojna (Materialy mezhdunarodnogo nauchnogo kollokviuma)* (pp.385–405). Sankt-Peterburg. [in Russian].
2. Hoshuliak, I. (2009). *Ternystyi shliakh do sobornosti (vid idei do Aktu Zluky)*. Kyiv. [in Ukrainian].
3. Hunchak, T. & Solchanyk, R. (Comps.). (1983). *Ukrains'ka suspil'no-politychna dumka v 20 stolitti. Dok. i materialy* (Vol.1). [in Ukrainian].
4. Kalakura, Ya. (2015). Sobornist' Ukrainy v interieri novitnoi istoriohrafii. In *Sobornist' Ukrainy: istorychnyi kontekst i vyklyky sohodennia* (pp.35–50). Kyiv. [in Ukrainian].
5. Karpenko, O. & Mytsan, K. (Comps.). (2001–2003). *Zakhidno-Ukrains'ka Narodna Respublika. 1918–1923: Dokumenty i materialy* (Vol.1–2). Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].
6. Kasianov, H. (1999). *Teorii natsii ta natsionalizmu*. Kyiv. [in Ukrainian].
7. Kedryn, I. (1986). *U mezhakh zatsikavleniia*. Niu-York; Paryzh; Sidnei; Toronto. [in Ukrainian].
8. Kuras, I. & Soldatenko, V. (2001). *Sobornytstvo i rehionalizm v ukrains'komu derzhavotvorenni (1917–1920 rr.)*. Kyiv. [in Ukrainian].
9. Medvedev, R. (2007). *Raskolotaya Ukraina*. Moskva. [in Russian].
10. Pavlychko, D. (Comp.). (2006). *Budivnychi ukrains'koi derzhavnosti. Khrestomatiia politolohichnykh statei Ivana Franka*. Kyiv. [in Ukrainian].
11. Pavlyshyn, O. (2019). *Zluka: vid Fastivs'koi uhody do Varshavs'koho dohovoru*. Retrieved from <https://www.istpravda.com.ua/articles/2019/01/22/153557> [in Ukrainian].
12. Pavlyshyn, O. (2002). Obiednannia UNR i ZUNR: polityko-pravovi aspekt (kinet' 1918 r. – persha polovyna 1919 r.). *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Serii istorychna*, (37/1), 350–363. [in Ukrainian].
13. Pyrih, R. (Ed.). (2009). *Sobornist' iak chynnyk ukrains'koho derzhavotvorennia (do 90-richchia Aktu zluky)*. *Vseukrains'ka naukova konferentsiia*. Kyiv. [in Ukrainian].
14. Smirnov, A. (2008). *Istoriya Yuzhnoj Rusi*. Moskva. [in Russian].

⁷² Павлишин О. Об'єднання УНР і ЗУНР: політико-правовий аспект (кінець 1918 р. – перша половина 1919 р.) // Вісник Львівського університету: Серія історична. – Вип.37/1. – Л., 2002. – С.341.

⁷³ Див.: Кедрин І. Соборність (з нагоди 60-ліття Акту 22 січня 1919 року) // Його ж. В межах зацікавлення. – Нью-Йорк, 1986. – С.113–120.

15. Verstiuk, V. (1997). *Ukrains'ka Tsentral'na Rada*. Kyiv. [in Ukrainian].
16. Verstiuk, V. (Ed.). (2006). *Dyrektoriiia, Rada Narodnykh Ministriv Ukrains'koi Narodnoi Respubliky. Lystopad 1918 – lystopad 1920 rr. Dok. i materialy* (Vol.1). Kyiv. [in Ukrainian].
17. Verstiuk, V. (Ed.). (2012). *Narysy istorii Ukrains'koi revoliutsii 1917–1921 rokiv* (Vol.2.). Kyiv. [in Ukrainian].

VLADYSLAV VERSTIUK

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Head of the Department of History Ukrainian Revolution 1917–1921,
Institute of History of Ukraine NAS of Ukraine
(Kyiv, Ukraine), vverst@ukr.net

UNITY IN THE UKRAINIAN SOCIO-POLITICAL THOUGHT AND REAL POLITICS (To the 100th Anniversary of Reunion Act)

The article is devoted to the unification of the united state of the western and eastern Ukrainian lands, which entered into history as the Reunion Act (Act Zluky). This event was one of the most prominent in the history of the Ukrainian Revolution 1917–1921. Based on the comprehensive historiographic works and sources as well as memoirs, the author highlights both the genesis of the idea of unity and the real attempt to implement it in the conditions of the completion of the World War I and reformation the political map of Central and Eastern Europe. The study was focused on the events associated with the formation of the West Ukrainian People's Republic, its confrontation with the Poland, and the search for an ally in this struggle. In the conditions of the end of 1918 and the beginning of 1919, only the Great Ukraine represented by the Ukrainian People's Republic could have been that ally. Great attention is paid to the analysis of the legal grounds and conflicts that enabled the signing of the Reunion Act (Act Zluky) on January 22, 1919.

Keywords: *idea of unity, Reunion Act (Act Zluky), Ukrainian Revolution 1917–1921, World War I, West Ukrainian People's Republic, Ukrainian People's Republic.*